

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ ТОВ ТА АТ

LIABILITY OF OFFICIALS OF LLC AND JSC

Вінтоняк Н.Д., к.ю.н.,
старший науковий співробітник лабораторії корпоративного права
імені академіка Володимира Луця

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук України*

У статті проведено аналіз законодавства та судової практики щодо відповідальності посадових осіб товариств з обмеженою відповідальністю та акціонерних товариств. Зазначається, що відшкодування збитків, завданих товариству посадовою особою є поширеним способом захисту прав та інтересів товариства та його учасників (акціонерів) від недобросовісних дій (бездіяльності) посадових осіб.

За результатами дослідження зроблено висновок, що чинне законодавство не містить чіткого переліку дій, які можуть вважатися протиправними для конкретної посадової особи. При притягненні посадової особи до відповідальності оцінюється чи діяла така особа добросовісно та в інтересах товариства; чи прийняті рішення були розумними; чи діяла особа у межах наданих повноважень.

При вирішенні спорів суди виходять з презумпції, що така посадова особа діяла в найкращих інтересах товариства, її рішення були незалежними та обґрунтованими. У цьому контексті застосовується правило «ділового рішення» (business judgment rule), яке полягає в тому, що для притягнення до відповідальності посадової особи має бути доведено, що її дії (бездіяльність) не були добросовісними та не відповідали звичайному підприємницькому ризику.

У статті відзначається, що зважаючи на те, що поняття звичайного підприємницького ризику наповнене оціночним змістом, то дії посадової особи повинні бути підтверджені доказами. Тому суд у кожному конкретному випадку повинен оцінювати дії та рішення посадової особи крізь призму добросовісності, розумності та правила «ділового рішення». Підкреслено, що притягнення посадової особи до відповідальності у формі відшкодування збитків можливе виключно за наявності чотирьох елементів складу цивільного правопорушення: 1) протиправна поведінка її заподіявача; 2) причинний зв'язок між шкодою та протиправною поведінкою; 3) збитки; 4) вина.

Ключові слова: посадові особи, відповідальність, правило «ділового рішення», акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, відшкодування збитків.

The article analyzes legislation and case law concerning the liability of corporate officers in limited liability companies (LLCs) and joint-stock companies (JSCs). It notes that compensation for damages caused to the company by an officer is a common means of protecting the rights and interests of the company and its participants (shareholders) from the dishonest actions (or inaction) of corporate officers.

The study concludes that the current legislation does not provide a clear list of actions that may be considered unlawful for a specific corporate officer. When holding an officer liable, the assessment focuses on whether the officer acted in good faith and the best interests of the company, whether the decisions made were reasonable, and whether the officer acted within the scope of their authority.

In resolving disputes, courts apply the presumption that the officer acted in the best interests of the company and that their decisions were independent and well-founded. In this context, the «business judgment rule» is applied, which means that to bring an official to liability, it must be proved that his/her actions (inaction) were not in good faith and did not correspond to the usual business risk.

The article highlights that, given the evaluative nature of the concept of ordinary business risk, an officer's actions must be substantiated by evidence. Therefore, in each specific case, the court must assess the officer's actions and decisions through the lens of good faith, reasonableness, and the «business judgment rule». It is emphasized that holding an officer liable in the form of damages is possible only if four elements of a civil offense are present: 1) unlawful behavior of its perpetrator; 2) causal link between damage and unlawful behavior; 3) losses; 4) guilt.

Key words: officials, liability, the «business judgment rule», joint-stock company, limited liability company, compensation for damages.

Порушення посадовою особою ТОВ та АТ обов'язків, які покладаються на неї договором, установчими документами та чинним законодавством є підставою для притягнення такої особи до відповідальності. Відповідальність посадових осіб ТОВ та АТ була предметом дослідження багатьох вчених, серед яких О. А. Беляневич, В. В. Васильєва, В. Г. Жорнокуй, Ю. М. Жорнокуй, О. В. Кологойда, І. В. Спасибо-Фатєєва, Л. В. Сіщук та інші. Однак, на сьогодні питання відповідальності посадових осіб ТОВ та АТ й надалі залишаються актуальними з огляду на те, що в судовій практиці доволі поширеними є спори між товариствами та посадовими особами про відшкодування збитків, заподіяних діями (бездіяльністю) посадової особи.

Загалом вирішуючи питання відповідальності посадової особи перед ТОВ чи АТ, суд виходить з презумпції, що така посадова особа діяла в найкращих інтересах товариства, її рішення були незалежними та обґрунтованими, якщо інше не доведено позивачем (за виключенням конфлікту інтересів). Такий підхід впливає з покладення на посадову особу фідучіарних обов'язків згідно ст. 92 ЦК України, ст. 89 Закону України «Про акціонерні товариства», ст. 42 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Зокрема, посадові особи зобов'язані діяти: 1) в інтересах товариства; 2) добросовісно та розумно; 3) у межах наданих повноважень.

Судова практика свідчить, що розглядаючи спори про відшкодування збитків, завданих посадовою особою товариству, застосовується правило «ділового рішення» (business judgment rule), яке полягає в тому, що для притягнення до відповідальності посадової особи має бути доведено, що її дії (бездіяльність) не були добросовісними та не відповідали звичайному підприємницькому ризику. Правило «ділового рішення» закріплене також в Принципах корпоративного управління (Principles of Corporate Governance) G20/OECD від 11.09.2023 року, прийнятих Організацією економічного співробітництва та розвитку (V.A.1), відповідно до якого члени правління та керівництво мають бути захищені від судового розгляду, якщо рішення було прийняте добросовісно та з належною процедурною обачністю [1].

Є. О. Трубаков зазначає, що підприємницька діяльність завжди пов'язана з певним рівнем ризику, а тому акціонери зацікавлені в ініціативному керівництві компанії, готовому для максимізації прибутків йти на обґрунтований ризик. Навіть якщо таке бізнес-рішення в результаті виявиться збитковим для підприємства, воно вважається прийнятим добросовісно та з належною обачністю за умови повної поінформованості членів ради та відсутності у них конфлікту інтересів [2, с. 132]. В. Г. Жорнокуй зауважує, що навіть найбільш добросовісний керівник може прийняти рішення, яке в подальшому може

порушити інтерес товариства. Така особа має приймати рішення, будучи належним чином інформованою про справу і не мати особистого інтересу в ній. Такий підхід виступає як спосіб попередження необґрунтованих позовів до членів органів товариства, допомагає їм не боятися свавільного притягнення до відповідальності та приймати обґрунтовані, навіть ризиковані рішення, які є необхідними для ефективного і цілеспрямованого здійснення підприємницької діяльності [3, с. 75].

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові від 10 січня 2024 року у справі № 911/266/22 [4] щодо застосування правила «ділового рішення» (*business judgement rule*) зазначив, що «*посадові особи не повинні доводити ефективності ділових рішень. За цим правилом, суди зазвичай не входять в питання оцінки ефективності ухвалених ділових рішень. Судді зазвичай не володіють достатньою компетенцією та досвідом для оцінки ефективності ухвалених ділових (інвестиційних, підприємницьких) рішень. Крім того, будь-яке бізнес-рішення є ризиковим, це невід’ємна риса підприємницької діяльності, а також таким, яке ухвалюється в умовах володіння певним обсягом інформацією станом на момент ухвалення рішення. При ухваленні рішень інформація про майбутні події є невідомою і може бути лише спрогнозована. Оцінка судом ефективності ділового рішення вже постфактум, за наявності значно більшого обсягу інформації про події, які відбулися після ухвалення рішення, не завжди забезпечує справедливий підхід. Під час судового розгляду, який відбувається як правило зі спливом значного періоду часу, навіть розумне ділове рішення може здатися нерозумним. Водночас «правило ділового рішення» не захищає очевидно нерозумні, абсурдні рішення, яким немає пояснень, які належним чином не обґрунтовані».*

Негативні наслідки, які настали для ТОВ чи АТ в результаті дій (бездіяльності) посадових осіб не є безумовним свідченням того, що такі дії (бездіяльність) були недобросовісними чи нерозумними. Наприклад, директор товариства приймає рішення з певним рівнем ризику в очікуванні позитивного результату, водночас прийняте рішення в кінцевому результаті може виявитися невдалим. Посадові особи звільняються від відповідальності, якщо їхні дії (бездіяльність) не виходять за межі звичайного підприємницького ризику. Однак, зважаючи на те, що поняття розумного рішення та звичайного підприємницького ризику наповнені оціночним змістом, вони повинні бути підтверджені в суді конкретними доказами. Тому суд повинен у кожному конкретному випадку оцінювати дії (бездіяльність) посадової особи крізь призму добросовісності, розумності та правила «ділового рішення».

У справі 910/15260/18 Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові від 29 травня 2024 року [5] наголошує на тому, що «*метою правила «ділового рішення», з одного боку, є забезпечення належного управління в товариствах та, з іншого боку, збереження свободи прийняття рішень посадовими особами. Правило слугує засобом захисту від можливості надмірного та неналежного перегляду рішень посадових осіб товариства. Тому, «щоб застосувати правило «ділового рішення»: 1) посадова особа має зібрати та проаналізувати всю необхідну для ухвалення рішення інформацію; 2) не має бути конфлікту інтересів; 3) ділове рішення не має виглядати «дивним», абсурдним з погляду іншої розумної особи, яка б діяла у відповідних обставинах, володіючи відповідним обсягом інформації (тобто рішення має бути раціональним, мати сенс)».*

Згідно п. 3.3.6. Принципів корпоративного управління, затвердженими Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 955 від 22.07.2014 року [6] посадові особи відшкодовують збитки, завдані товариству внаслідок невиконання або неналежного виконання ними

свого обов’язку діяти добросовісно та розумно в найкращих інтересах товариства. Відповідно до ч. 4 ст. 23 Закону України «Про господарські товариства», ч. 2 ст. 40 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», ч. 1 ст. 90 Закону України «Про акціонерні товариства» посадові особи товариства, винні у порушенні передбачених обов’язків, відповідають за шкоду (збитки), заподіяні товариству своїми діями або бездіяльністю. Спеціальні закони теж передбачають норми про відповідальність посадових осіб, наприклад, відповідальність посадових осіб банку міститься у Законі України «Про банку і банківську діяльність».

В науковій літературі зазначається, що відшкодування збитків, завданих товариству його посадовими особами, є дієвим механізмом, спрямованим на підвищення рівня відповідальності директорів за рішення, що приймаються ними [7, с. 6].

В першу чергу варто відзначити, що для застосування такої міри відповідальності як відшкодування шкоди (збитків) посадовою особою є встановлення сукупності чотирьох елементів складу цивільного правопорушення: 1) протиправна поведінка її заподіювача; 2) причинний зв’язок між шкодою та протиправною поведінкою; 3) шкода (збитки); 4) вина. Тобто, відповідальність у формі відшкодування збитків можлива виключно за наявності в діях посадової особи повного складу правопорушення.

У Постанові від 26 листопада 2019 року у справі № 910/20261/16 Велика Палата Верховного Суду [8] зазначила, що «*протиправна поведінка посадової особи полягає у неналежному та недобросовісному виконанні певних дій, без дотримання меж нормального господарського ризику, з особистою заінтересованістю чи при зловживанні своїм посадовими обов’язками за власним умислом (розсудом), прийнятті очевидно необачних, марнотратних та завідомо корисливих на користь такої посадової особи рішень».*

Протиправна поведінка є основною умовою для притягнення посадових осіб до відповідальності. Вона може проявлятися як у формі певних дій, так і в формі бездіяльності. Зокрема у справі № 910/18053/20 Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові від 15 червня 2022 року [9] вказав, що «*бездіяльність визнається протиправною, якщо особа, яка зобов’язана вчинити певні дії, свідомо їх не виконує. Бездіяльність – це пасивна поведінка особи, яка проявилася в невиконанні нею дій, які вона повинна та могла в даній ситуації здійснити».*

Протиправна поведінка посадової особи може проявлятися в різних діях (бездіяльності). Наприклад:

- вчинення директором ТОВ дій, спрямованих на позбавлення товариства спеціального дозволу на користування надрами, що призвело до збитків у розмірі 1 509 600, 00 грн (Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 листопада 2019 року, справа № 910/20261/16) [8];
- здійснення дій всупереч інтересам товариства, а саме витрачання коштів на цілі не пов’язані з економічно-господарською діяльністю АТ, що спричинило збитки у розмірі 8 592 727,83 грн (Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24 червня 2020 року, справа № 922/2187/16) [10];
- сплата директором податку всупереч інтересам ТОВ, через відсутність належної обачливості, а саме підписання директором товариства платіжних доручень шляхом накладення електронного цифрового підпису на сплату земельного податку у сумі 1 406 689,28 грн, тоді як товариство не було платником такого податку і не мало земельних ділянок у власності (Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24 лютого 2021 року, справа № 904/982/19) [11];
- перевищення директором повноважень при укладенні від імені ТОВ договорів управління майном, оренди

та відповідального зберігання, в результаті чого заподіяні збитки у розмірі 784 935,53 грн (Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 07 вересня 2021 року, справа № 911/2460/18) [12].

Протиправна поведінка має місце тоді, якщо посадові особи припускаються порушень корпоративного законодавства і внутрішніх актів компанії. Якщо акції компанії падають внаслідок політичних подій чи економічних катаклізмів глобального характеру, то про відповідальність не йдеться [13, с. 442]. Н. С. Сліпенчук зазначає, що при пред'явленні відповідних позовів необхідно враховувати, що ЦК України приписано брати до уваги звичайні умови ділового обороту та інші обставини, які мають значення для справи. Це передбачає оцінку в кожному конкретному випадку всіх обставин, з якими пов'язані розглядувані дії (бездіяльність) і наслідки, які настали. Підставою відповідальності керівника юридичної особи мають визнаватися «шкідливі» дії останнього, вчинені за межами розумного підприємницького ризику [14, с. 554]. Наприклад, якщо директор укладає правочини збитковості яких є очевидною, чи відчужує майно без якого діяльність товариства може бути у майбутньому ускладненою, то вочевидь, що такі дії є необґрунтованими та ставлять під сумнів те, що здійснені вони доброчесно та в межах звичайного підприємницького ризику з боку виконавчого органу.

Ще однією умовою для притягнення посадової особи до відповідальності є причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою посадової особи та завданою шкодою (збитками). Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові від 08 червня 2023 року у справі № 922/44/22 [15] зазначив, що «*протиправна поведінка особи тільки тоді є причиною шкоди, коли вона прямо (безпосередньо) пов'язана зі збитками. Непрямий (опосередкований) зв'язок між протиправною поведінкою і збитками означає лише, що поведінка оцінюється за межами конкретного випадку, і, відповідно, за межами юридично значимого зв'язку*». Аналогічний висновок зроблений також у Постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові від 29 травня 2024 року (справа 910/15260/18) [5]. Причинний зв'язок між протиправною поведінкою особи та завданою шкодою є обов'язковою умовою відповідальності, яка передбачає, що шкода стала об'єктивним наслідком поведінки заподіювача шкоди. Власне дана складова є найскладнішою у доведенні, бо показує перехід одного елементу правопорушення в інший [16, с. 247].

Необхідним елементом для притягнення особи до відповідальності також є встановлення розміру збитків. Особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на відшкодування реальних збитків та упущеної вигоди (1,2 ст. 22 ЦК України). Водночас на практиці дуже складно довести неoderжаний прибуток (упущену вигоду) товариством. Наприклад, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові від 02 листопада 2021 року (справа № 918/1131/20 про стягнення збитків (упущеної вигоди) в розмірі 4 954 604,30 грн, заподіяних ТОВ її посадовою особою) [17] вказав на те, що «*вимоги про відшкодування упущеної вигоди не можуть ґрунтуватися гіпотетично та базуватися на прогнозах, а повинні мати чітке документальне обґрунтування. При обрахуванні розміру упущеної вигоди мають враховуватися тільки ті точні дані, які безспірно підтверджують реальну можливість отримання грошових сум, або інших цінностей, якби права позивача не були порушені. Нічим не підтверджені розрахунки про можливі доходи до уваги братися не можуть*». Тобто, встановлення збитків має бути підтверджено належними та допустимими доказами, доведено їх конкретний розмір. Недоведеність факту заподіяння збитків тягне за собою відмову в позові про відшкодування збитків, завданих посадовою особою ТОВ або АТ.

Щодо вини, як обов'язкового складу правопорушення, то відшкодуванню підлягають збитки, які завдані посадовою особою як у формі умислу, так і з необережності. Саме такого висновку дійшов Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові від 24 лютого 2021 року у справі № 904/982/19 про відшкодування збитків у розмірі 1 406 689,28 грн, завданих директором товариства [11]: «*директор не мав жодної особистої зацікавленості у помилковій сплаті податку в бюджет за третіх осіб, тобто не мав наміру завдати збитків юридичній особі, яка знаходилася під його керівництвом. Формою його вини є необережність. Директор не передбачав і не бажав тих наслідків, які фактично настали (помилкова сплата податку на значну суму), хоча, виходячи із конкретних обставин, об'єктивно міг і був зобов'язаний їх передбачити*».

Чинним законодавством передбачено також солідарну відповідальність для посадових осіб ТОВ та АТ. Ч. 4 ст. 40 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено, що відповідальність членів виконавчого органу товариства чи членів наглядової ради товариства перед товариством відповідно є солідарною. Згідно ч. 1 ст. 90 Закону України «Про акціонерні товариства» у разі якщо відповідальність згідно з цією статтею несуть кілька осіб, їх відповідальність перед товариством є солідарною.

Велика Палата Верховного Суду у Постанові від 25 травня року 2021 року у справі № 910/11027/18 [18] зазначила, що «*положення законодавства презюмують солідарну відповідальність органів юридичної особи за збитки, заподіяні юридичній особі порушенням обов'язків щодо її представництва. Члени наглядової ради і виконавчого органу банку несуть спільно відповідальність за діяльність банку в цілому*».

Щодо субсидіарної відповідальності, то ч. 3, 4 ст. 31 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено, що якщо вартість чистих активів товариства знизилася більш як на 50 відсотків порівняно з цим показником станом на кінець попереднього року, виконавчий орган товариства скликає загальні збори учасників, які мають відбутися протягом 60 днів з дня такого зниження. До порядку денного таких загальних зборів учасників включаються питання про заходи, які мають бути вжиті для покращення фінансового стану товариства, про зменшення статутного капіталу товариства або про ліквідацію товариства. У разі порушення обов'язку, передбаченого частиною 3 цієї статті, та визнання товариства банкрутом до закінчення трирічного строку з дня зниження вартості чистих активів, передбаченого частиною третьою цієї статті, члени виконавчого органу солідарно несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями товариства. Схожа норма викладена в ст. 16 Закону України «Про акціонерні товариства».

Зниження вартості активів може бути свідченням ознак банкрутства товариства, тому на виконавчий орган покладається своєчасне повідомлення загальних зборів для вжиття заходів для покращення фінансового стану, а згідно КУЗПБ на керівника покладається ініціювання процедури банкрутства. Відповідно ч. 6 ст. 34 КУЗПБ якщо органи управління боржника допустили порушення вимог, встановлених КУЗПБ, вони несуть солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів. Згідно ч. 2 ст. 61 КУЗПБ під час здійснення своїх повноважень ліквідатор, кредитор має право заявити вимоги до третіх осіб (у тому числі до керівників), які відповідно до законодавства солідарно несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства.

Ч. 6 ст. 34 КУЗПБ закріплює презумпцію вини керівника у випадку імперативного обов'язку звернутися до суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство. Ч. 4 ст. 31 Закону України «Про товариства

з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено, що члени виконавчого органу, які доведуть, що не знали і не мали знати про таке зниження вартості чистих активів товариства або голосували за рішення про скликання загальних зборів учасників у зв'язку із зниженням вартості чистих активів товариства, звільняються від відповідальності за порушення цього обов'язку.

При притягненні керівника боржника до солідарної відповідальності він може спростувати вказану в нормі презумпцію, довівши добросовісність, розумність своїх дій у недотриманні вимог абзацу 1 ч. 6 ст. 34 КУзПБ. Зокрема Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові від 06 жовтня 2022 року у справі № 903/988/20 [19] зазначив: *«якщо керівник боржника доведе, що виникнення обставин визначених абзацом 1 ч. 6 ст. 34 КУзПБ не свідчило про стан загрози неплатоспроможності тобто об'єктивне банкрутство (критичний момент з настанням якого боржник через зниження вартості чистих активів став нездатним у повному обсязі задовольнити вимоги кредиторів, у тому числі і щодо сплати обов'язкових платежів), і він незва-*

жаючи на тимчасові фінансові ускладнення добросовісно розраховував на їх подолання в розумний строк, доклав залежних від себе максимальних зусиль для досягнення такого результату, то такий керівник з урахуванням загальноправових принципів юридичної відповідальності може бути звільненим від солідарної відповідальності».

Аналіз положень чинного законодавства та судової практики свідчить, що при притягненні посадової особи до відповідальності у формі відшкодування збитків, необхідно у кожному конкретному випадку оцінювати чи діяла така особа добросовісно та в інтересах товариства; чи прийняті рішення були розумними; чи діяла особа у межах повноважень, наданих законодавством, статутом, договором та внутрішніми документами, якими встановлені обов'язки посадових осіб (наприклад, положення, посадова інструкція тощо). Суду при розгляді зазначеної категорії справ керуються правилом «ділового рішення» (business judgment rule), яке полягає в тому, що для притягнення до відповідальності посадової особи має бути доведено, що її дії (бездіяльність) не були добросовісними та не відповідали звичайному підприємницькому ризику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Принципи корпоративного управління (Principles of Corporate Governance) G20/OECD від 11.09.2023 року. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/09/g20-oecd-principles-of-corporate-governance-2023_60836fcb/ed750b30-en.pdf.
2. Трубаков Є. О. Реформа корпоративного управління в Україні та фідуціарні обов'язки: подвійна юридична природа обов'язку дбайливості. Нове українське право. Вип. 3. 2024. С. 127-132.
3. Жорнокуй В. Г. Учинення ризикованих дій як підстава притягнення до відповідальності посадових осіб підприємницького товариства. Право і безпека. 2022. № 3 (86). С. 70-80.
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 10 січня 2024 року, справа № 911/266/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119416876>.
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 29 травня 2024 року, справа 910/15260/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121383225>.
6. Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження принципів корпоративного управління» № 955 від 22.07.2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr955863-14#>.
7. Кологойда О. В. Суб'єкти корпоративної відповідальності у формі відшкодування збитків. Журнал східноєвропейського права. 2016. № 31. С. 4-14.
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 листопада 2019 року, справа № 910/20261/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333859>.
9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 15 червня 2022 року, справа № 910/18053/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104896163>.
10. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24 червня 2020 року, справа № 922/2187/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90057586>.
11. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24 лютого 2021 року, справа № 904/982/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95240657>.
12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 07 вересня 2021 року, справа № 911/2460/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99474156>.
13. Корпоративне управління: Монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Право, 2007. 500 с.
14. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монографія / Васильєва В. А., Зеліско А. В., Луць В. В., Саракун І. Б., Сіщук Л. В. [та ін.]; за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2018. С. 616.
15. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові від 08 червня 2023 року, справа № 922/44/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111457030>.
16. Науково-практичний коментар Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» / Васильєва В. А., Луць В. В., Сіщук Л. В. [та ін.]; за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ. Видавництво «Право»: Харків, 2020. С. 247.
17. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 02 листопада 2021 року, справа № 918/1131/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100884700>.
18. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25 травня 2021 року, справа № 910/11027/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98235845>.
19. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06 жовтня 2022 року, справа № 903/988/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106774339>.